

УДК 271.2

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.1(93).2023.134-144

СУЧАСНА ПРАВОСЛАВНА ЄВХАРИСТІЙНА ТЕОЛОГІЯ СПІЛКУВАННЯ ОЛЕКСАНДРА ФІЛОНЕНКА

В. М. Лозовицький*

Стаття присвячена аналізу євхаристійної теології спілкування О. Філоненка. Одним з перших в українській теології, він розвиває євхаристійну теологію спілкування, яку він бачить як альтернативу до існуючих у православному богослов'ї парадигм софіології та неопатристики. Метою статті є дослідження парадигмальної специфіки сучасної православної євхаристійної теології спілкування Олександра Філоненка

У статті з'ясовано, що євхаристійна парадигма теології спілкування бере свій початок у вченні Йоанна Зізіуласа про буття як спілкування Трійці, участь в якому стає сенсом і змістом життя людини та церкви. Людина може виявити себе у повній мірі лише через спілкування. Без нього вона закрита не лише для іншого, але й для себе. Не менш важливими компонентами і джерелами теології О. Філоненка є різні версії теології спілкування, представлені у напрацюваннях Антонія Сурозького, Марії Скобцової, Олександра Шлемана, Сергія Аверінцева. У статті встановлено, що методологічною основою теології євхаристійного спілкування стає філософія Іншого Еммануеля Левінаса, теологія дару Жана Люка Маріона, який обґрунтовує тезу, що подяка має передувати дару. Лише через подяку ми отримуємо дари і розпізнаємо Христа у них.

На основі герменевтичної методології та теорії парадигмального аналізу в статті з'ясовано, що євхаристійна теологія Олександра Філоненка є постметафізичною. Вона постає не просто сучасною альтернативою до метафізичних парадигм неопатристики й софіології, але й претендує на статус генетично «першої теології», від якої виникають усі спекулятивні теології і церковні доктрини. Теологія спілкування фактично є началом будь якого слова про Бога, тому, що починається з гімну, піснеспіву Богу, з його хвали і прославлення, яке у подальшому оформлюється у філософські та догматичні шати. Така теологія є синтезом літургії, етики, містики та умоспоглядання. Джерела цієї теології Філоненко вбачає в описі досвіду учнів Христа, які впізнали в невідомому супутнику свого Вчителя.

Ключові слова: теологія, теологічна парадигма, євхаристійна теологія спілкування, постметафізична теологія, неопатристика, постнеопатристика.

* Василь Миколайович Лозовицький, кандидат богословських наук, доцент, завідувач кафедри Священного Писання і Богослів'я (Волинська православна богословська академія, Україна) / Vasyl Lozovutskyi, candidate of Theological Sciences, docent, head of the Department of Holy Scripture and Theology (Volyn Orthodox Theological Academy (VOTA), Ukraine)

ORCID: 0000-0001-5645-4309

email: lozovutskiy@gmail.com

CONTEMPORARY ORTHODOX EUCHARIST THEOLOGY OF COMMUNICATION BY ALEXANDR FILONENKO

V. M. Lozovytskyi

The article is devoted to the analysis of O. Filonenko's Eucharistic theology of communication. One of the first in Ukrainian theology, he develops the Eucharistic theology of communication, which he sees as an alternative to the paradigms of sophiology and neopatristics existing in Orthodox theology. The purpose of the article is to study the paradigmatic specificity of the modern Orthodox Eucharistic theology of communication by Oleksandr Filonenko

The article finds out that the Eucharistic paradigm of the theology of communication originates in the teaching of John Zizioulas about being as the communication of the Trinity, participation in which becomes the meaning and content of the life of a person and the church. A person can fully reveal himself only through communication. Without it, she is closed not only to others, but also to herself. No less important components and sources of O. Filonenko's theology are various versions of the theology of communication presented in the works of Antony Surozky, Maria Skobtsova, Oleksandr Shmeman, Serhiy Averintsev. The article establishes that the methodological basis of the theology of Eucharistic communication is the philosophy of the Other by Emmanuel Levinas, the theology of the gift by Jean-Luc Marion, which substantiates the thesis that thanksgiving should precede the gift. Only through thanksgiving do we receive gifts and recognize Christ in them.

On the basis of hermeneutic methodology and the theory of paradigmatic analysis, the article finds out that Oleksandr Filonenko's Eucharistic theology is post-metaphysical. It appears not only as a modern alternative to the metaphysical paradigms of neopatristics and sophiology, but also claims the status of the genetically "first theology", from which all speculative theologies and church doctrines arise. The theology of communication is, in fact, the beginning of any word about God, because it begins with a hymn, a song to God, with his praise and glorification, which is later shaped into philosophical and dogmatic garments. Such theology is a synthesis of liturgy, ethics, mysticism and contemplation. Filonenko sees the sources of this theology in the description of the experience of Christ's disciples, who recognized their Teacher in an unknown companion.

Keywords: *Theology, Theological Paradigm, Eucharistic Theology Of Communication, Post-Metaphysical Theology, Neopatristics, Post-Neopatristics.*

Постановка проблеми. Широкий резонанс, який набуває богослов'я після теологічного повороту, пов'язаного з Жаном Люком Маріоном та аналітичною традицією, зумовив актуальність дослідження постметафізичної теології. Українська православна теологічна думка кін. ХХ – початку ХХІ століття перебуває на етапі активного становлення.

З кожним роком з'являються все більша кількість нових видань, дисертацій та проєктів, які репрезентують православ'я в Україні. Вітчизняні теологи переважно досліджують і засвоюють поширені богословські тренди, але доволі часто недостатньо над ними рефлексують і ще менше їх розвивають чи вдосконалюють. Свої богословські концепти у переважній більшості українські мислителі видають за

самоочевидні, їм помітно не вистачає деконструкції богословських авторитетів та самокритичності. Помітним виключенням є теологія Олександра Філоненка. Він один з тих небагатьох православних мислителів, який свідомо використовує і послідовно розробляє постметафізичне богослов'я, аналізує його представників, шукає нових шляхів розвитку православної теології, враховуючи досягнення філософії і теології ХХ – ХХІ століття. Олександр Філоненко одним з перших в Україні прослідкував витоки і обґрунтував принципи постметафізичної християнської теології спілкування. Йому властива відкрита позиція прийняття цілого спектру різноманітних постметафізичних методів і підходів, інтеграція в свою думку здобутків феноменології, герменевтики, філософії

діалогу, персоналістичних та постмодерністських філософських концепцій, а також переосмислення християнської метафізики в контексті сучасних філософії діалогу, богослов'я спілкування, етики іншого та теоестетики. На основі всіх цих концептів Олександр Філоненко створює православну євхаристійну теологію спілкування, яка є альтернативою до пануючих у православ'ї ХХ столітті парадигм неопатристики та софіології.

Ступінь наукової розробленості.

Аналітичне дослідження парадигмальної специфіки сучасної української теології є важливим завданням для богослова та релігієзнавця. Українська теологія залишається досить різноплановою і мало дослідженою. Загальні розвідки сучасної православної теології та її методології здійснили Тетяна Гаврилюк [3], архім. Кирило Говорун [4], Юрій Чорноморець [15] і Геннадій Христокін [11;12]. Проте, існує не так багато досліджень, в яких аналізуються концепти українських богословів крізь призму релігієзнавства, але творчість О. Філоненка ще не стала предметом системного аналізу. Чи не єдиним виключенням є стаття Інни Голубович, в якій розглянуто основні контури євхаристійної антропології Олександра Філоненка [4].

Невирішені питання, порушені у статті. Нам важливо виявити особливості парадигми євхаристійної теології спілкування Олександра Філоненка і порівняти її з іншими парадигмами сучасної православної теології.

Метою дослідження є дослідити парадигмальну специфіку сучасної православної євхаристійної теології спілкування Олександра Філоненка. Наша гіпотеза полягає в тому, що постметафізична теологія Олександра Філоненка є новою парадигмою сучасної християнської теології, яка протиставляється парадигмам неопатристики та софіології. *Об'єктом*

дослідження є українська постметафізична теологія в її основних формах та проявах. *Предметом* дослідження є парадигмальна специфіка постметафізичної теології, витоки та ідейні джерела євхаристійної теології спілкування Олександра Філоненка. Завдання роботи полягає в тому, щоб прослідкувати засадничі положення теології Філоненка, присутність її в контексті здобутків та трендів сучасної культури та філософії; порівняти постметафізичну теологію Олександра Філоненка з неопатристикою та софіологією; встановити її джерела та ідейні впливи. Це дасть можливість зробити помітний крок у дослідженні здобутків сучасної української теології і визначити перспективи для її подальшого розвитку.

Дискусія та результати.

Християнська теологія в усіх своїх формах має у своїй основі певну базову філософію, з якою узгоджується віровчення. Щоб з'ясувати особливості євхаристійної теології спілкування Олександра Філоненка, нам необхідно простежити філософські витоки постметафізичної теології спілкування, яка піддає критиці класичну теологічну метафізику. В останній людина постає суб'єктом розумної волі, наділеним творчою здатністю мислення як базовими властивостями духовної природи. Бог у метафізичній парадигмі є абсолютним буттям, єдністю усіх властивостей мислення та існування. До такого типу парадигм належали теології патристики, схоластики та модерного часу. Зокрема, християнська теологія періоду давньої Русі, епохи XIV – XVII століття та українського бароко XVIII століття була переважно метафізичною. Генетичні риси домодерної метафізики наслідують в XIX-XX століття академічна православна теологія, софіологія та неопатристика. Обмеженість всіх парадигм, побудованих на метафізиці, стало очевидним у контексті досягнень філософії ХХ століття.

Подоланням метафізики займалися представники неklasичної філософії XIX-XX ст. Для сучасного розвитку богослов'я важливе значення має пов'язаний з Жаном-Люком Маріоном теологічний поворот – повернення гуманітарного дискурсу до богослов'я [17; 18]. Ідейними джерелами постметафізичної теології стали феноменологія, герменевтика, лінгвістична та комунікативна філософія, що постулювали вкоріненість людини в соціальний контекст, глибинний комунікативний характер мислення та буття. Онтологія у постметафізиці постає комунікативним буттям, де головний акцент робиться на діалозі. Відбувається переосмислення суб'єкта, який втрачає ознаки автономності і стає буттям відкритим до спілкування. В постметафізичній теології діяльність особистості постає результатом "зустрічі" з іншим та Богом, а саме буттям як спілкуванням. За межами комунікації буття неможливо помислити, фактичне та емпіричне існування не є власне буттям. Проблемним питанням, що потребує додаткової уваги є необхідність розглянути як Олександр Філоненко пропонує подолати вплив метафізики на християнську теологію.

Яскравим і нетиповим прикладом християнської постметафізики, яка суттєво вплинула на Олександра Філоненка, є теологія сучасного грецького православного богослова митрополита Йоанна Зізіуласа, який переосмислює грецьку патристику в руслі персоналізму та екзистенціалізму. В працях Йоанна Зізіуласа "Буття як спілкування" (1993) [6], "Спілкування та інакшість" (2006) [19] обґрунтовується особистісна онтологія, яка покладається в основу христології, пневматології та еклезіології. Онтологія мислителя ґрунтується на двох тезах: "а) справжнє буття поза спілкуванням неможливе. Ніщо не існує як «індивідуальність», дана сама по собі; б) Особистість неспроможна існувати без

спілкування; неприйнятною є жодна форма спілкування, якщо в ній особистість ігнорується або пригнічується" [6: 12]. Тим самим, в онтології Зізіуласа особистість виходить на перший план порівняно з загальним буттям, а спілкування є передумовою буття особистості.

На відміну від класичної патристики, для якої спілкування є наслідком буття осіб Трійці, властивості яких утворюють єдину просту природу Бога, у вченні Йоанна Зізіуласа сам Бог по суті своїй є спілкуванням Трійці, в якій природи окремої від спілкування немає. Так само і особистість людини не просто носій образу (духовних якостей) Творця, а є результатом спілкування осіб Трійці та Церкви в любові [13]. Тим самим, постметафізичне православне богослов'я спілкування передбачає динамічно-комунікативне і одночасно апофатичне розуміння особистості: "особистість через зустріч входить у світ, і до неї – не спостерігається людиною, вона недоступна для її рефлексії" [6; 14]. Ми можемо спостерігати окремі індивідуальності, тіла, зібрання тіл та індивідуальностей, але присутність особистості в світі виявляє через подію справжньої зустрічі [7: 144]. Богослов'я спілкування постулює зустріч як умову комунікативного буття людини та її взаємин з Богом. Буття особистості має своєю передумовою богоспілкування. Це максималістська антропологія не даного, не фактичного, а передданого, можливого буття, в основі якої – вчення про Трійцю. Така антропологія у своєму ядрі є євхаристійною, заснованою на принципі подяки.

О. Філоненко в своїй антропології також переосмислює філософію діалогу Мартина Бубера та Еммануеля Левінаса. Якщо Бубер в побудові етики Іншого виходить з умов поваги та взаємного прийняття Я і Ти, як передумов зустрічі та діалогу, то Левінас порушує симетрію взаємності Я і Ти, намагається побудувати етику без

взаємності, коли особистість керується відповідальністю перед іншим [16]. Така етична асиметрія стає єдиним способом реалізації людяності в умовах війни та холокосту, відповідальністю "прийняття Іншого в його радикальній людській іншості", як умови за якою можна залишитися людиною [8: 145]. Усі ці моделі філософії діалогу стають основою теології спілкування Олександра Філоненка.

Проте асиметрична етика знаходить своє справжнє підґрунтя в християнській теології зустрічі митр. Антонія Сурозького, відомого православного мислителя з Британії, аналіз творчості якого став спеціальним предметом дослідження Олександра Філоненка [9]. Лише віра у вразливого, беззахисного, крихкого, переможеного, зневаженого Христа, дає можливість відкрити справжню велич людини [2: 732]. Це справжня етика вразливості, коли Христос дає сили бути вразливим і вона стає головною цінністю. "До того, як розкритися через взаємність, любов виявляє себе як жертовність і вразливість" [8: 145]. Така етика передбачає постійне зусилля і подвиг слідування Христу, вміння сприймати будь які події як дари Бога, навіть попри те, що ці події можуть викликати страждання й біль. Ще до прийняття Іншого, ми маємо взірець асиметричного прийняття нас Христом. Завдання лише в тому, щоб розпізнати події як дари Бога, побачити у подіях свого життя милість Христа.

У побудові пост метафізичної євхаристійної теології спілкування Олександр Філоненко звертається до феноменології дару відомого католицького богослова Жана-Люка Маріона, у якого "через аналіз дару і подяки розкривається антропологічна значимість Євхаристії" [8: 145]. У вченні Маріона дарові передують подяка. Щоб щось отримати як дар, потрібно спочатку здійснити акт подяки. Якщо класична феноменологія мала справу з даностями, серед яких дар не був розпізнаним, то у феноменології

Маріона "очевидність, яка сама по собі сліпа, може стати екраном для явища – місцем для даності" [17: 20]. Через працю і зусилля вдячності ми можемо побачити у фактичності світу – його дари. "Через подяку ми отримуємо в нашому житті дари і являємося здатними дізнатися дію Христа у світі, що здійснюється буквально задарма" [8: 145]. Щоб побачити фактичність як дар, необхідно довіряти дару Іншого, який відкривається нам через вдячність.

Але як побачити світ як прояв дарів? Як змінити себе для цього? Відповідь на це питання дає митр. Антоній Сурозький, який пропонує бачити в усьому дар Бога. Людина може відкрити в собі здатність подяки і розпізнання дарів, коли усвідомить, що не вона є господарем життя, вона нічим тут не володіє, і ніщо їй не належить. А все, що ми цінуємо і любимо, є дарами Бога та людей. Справді, життя і здоров'я, дихання та їжа, мир та можливість працювати, перемоги і здобутки, все це є дарами милосердя та любові в нашому житті [1: 153]. І тільки здатний дякувати за все, і бачити в усьому милосердя, здатен бути обдарованим. Бо відчуття вдячності та дару робить нас людьми.

У межах теології спілкування Олександр Філоненко розглядає теологію зустрічі митрополита Антонія Сурозького, який пережив таку зустріч з Богом у молодому віці і поклав цей досвід в основу своєї проповіді й теології. Філоненко звертає увагу, що теологія митр. Антонія не належить до теологій академічної, неопатристичної чи до софіологічної парадигми. У владки Антонія ми бачимо теологію, що виникає з прочитання Євангелія, із зустрічі з Богом, яка виникає під час такого прочитання. Для Антонія Бог може постати перед нами за умови нашого мовчання і благоговіння, зупинки внутрішнього діалогу, повної налаштованості на поклик і вдячність.

До первинної теології спілкування цілком відноситься євхаристійно-

літургійне богослов'я, яскравим прикладом якого є літургійна теологія протоієрея Олександра Шмемана. Літургійною вона називається тому, що богословська проблематика виникає тут з певного літургійного центру, яким є евхаристія – подія подяки і примирення з Богом. Іншими варіантами богослов'я літургійного спілкування є теологія "позахрамової літургії" матері Марії Скобцової, літургійно-евхаристійна еклезиологія отця Миколи Афанасьєва, богослов'я слави Божої Сергія Аверінцева. "Для мене богослов'я слави Божої у Аверінцева – це одна з парадигм православної теоестетики", зазначає Олександр Філоненко [10]. До традиції теології спілкування також належать Георгій Чистяков, Олександр Мень, Ольга Седакова. Усі ці мислителі складають своєрідне дискусійне коло учасників, з якими Філоненко веде постійний діалог.

Які теоретичні засади вирізняють позицію українського богослова? Важливим елементом методології Олександра Філоненка є розрізнення концептів богопізнання та богоспілкування. В Євангелії описано учнів Ісуса, що після подій Голгофи прямували в Емаус і не впізнали свого Вчителя, який йшов поруч з ними. І лише після того, як вони разом з незнайомцем сіли за стіл і почали спілкуватися, учні здогадалися, хто перед ними. Звідси Олександр Філоненко робить висновок про можливість розрізнення пізнання та впізнання Бога, які ми часом плутаємо. Можна пізнавати, що таке Бог, в чому його сутність, шукати доказів його буття, аналізувати властивості його природи, але при цьому не впізнати, коли Він з'явиться поряд з нами. Справжня теологія, переконаний Філоненко, "перебуває не у сфері богопізнання, а саме на межі між пізнанням та упізнанням" [10]. Тут важливою є категорія гостинності, яка є умовою зустрічі і впізнання Бога і породжує теологію гостинності. Так

учні, які в наведеній вище історії, не одразу впізнали Христа, виявили гостинність невідомому Гостю, говорили з ним, посадили за стіл, нагодували його, а потім раптово впізнали в ньому свого Вчителя. "Ми повинні, як мінімум, покликати Його в гості. Тобто зусилля людини полягає в очікуванні події – це робота гостинності. Це готовність зустріти, прийняти, виявитися відкритим" [10]. У сучасній теології так само можна говорити про умови зустрічі, коли ми можемо виявити максимум гостинності в надії, що відбудеться зустріч.

Важливим також є розрізнення Олександром Філоненком первинної і вторинної теологій в християнстві. Досвід радості воскреслого Христа, евхаристійний досвід Божої присутності, як поклик Бога, породжує пасхальні гімни і піснеспіви, з яких безпосередньо слідує свідощтво і проповідь. Тільки з радості свідощтва про Воскреслого може розгорнутися "первинне богослов'я Хвали і слави Божої". Таке богослов'я народжувалося як результат зустрічі з Воскреслим Його учнів. Сам по собі "Дар Божий, що відкривається як заклик», знає мову хвали і прославлення, і він «виходить за межі як апофатичної, так і катафатичної богословських мов, і водночас є джерелом обох мовних практик" [8: 146]. Божий поклик "з'являється як дар, що *вкидає* слухача у благоговійне мовчання і позбавляє дару мови". Поклик завжди маніфестує себе у конкретних ситуаціях з особливими мовними практиками, і коли він з'являється, то зупиняє ці практики, демонструючи і розгортаючи незбагненне богоспілкування. "Саме спілкування народжується як закликання покликом і як відповідь – хвала. Подія поклику (дарунку) розкривається у світі подякою, ним збувається і перебуває. Подяка і становить джерело катафатичного зусилля" [8: 146].

Олександр Філоненко розрізняє евхаристійне богослов'я спілкування та

спекулятивну теологію. Богословська спекуляція для нього є "вторинною теологією", теоріями та інтерпретаційними практиками, що вимагають умоглядних пояснень, теоретичних дефініцій та категорій, апофатичних та катафатичних методів. "Якщо спекулятивне богослов'я постає або апофатичним, або катафатичним, то євхаристійне богослов'я спілкування, як перше богослов'я, звертається до літургійного гімну і розкривається як євхаристична герменевтика" [8: 146; 18: 149-152]. Воно *формувалося* у результаті раціоналізації первинної теології, яка відбувалася в добу апологетики і патристики. Як результат такої філософізації сформувався корпус текстів та ідей, що інституційно та доктринально репрезентували віру Церкви. Кризу умоглядної теології Олександр Філоненко бачить у втраті гімнів – посередника між обома видами теології.

Теологія євхаристійного спілкування, реконструйована Олександром Філоненком, є чудовим прикладом пошуку первинної теології та її джерел в умовах постмодерну. Вона належить до парадигми спілкування та впізнавання Христа, і виходить не із завдання досягнути богопізнання, а з наміру осягнути "автентичний досвід православної традиції, пов'язаний з євхаристичним та літургійним досвідом" [10]. Саме це, на думку Філоненка, відрізняє цю постнеопатристичну парадигму від парадигм софіології та неопатристики, які є парадигмами пізньомодерного типу, бо виникли під впливом установок модерних чи пізньомодерних філософій [11; 12]. Тоді як парадигма спілкування є продуктом постмодерного мислення. На відміну від софіологів, ідейні засновники теології спілкування не зупиняються на спекулятивній думці, тому, що "спекулятивна думка хоча і цінна, але вторинна по відношенню досвіду спілкування та богоспілкування" [10].

Речники неопатристики першими виступили з критикою софіології саме за її спекулятивний характер. Прикладом такого типу мислення є концепт Софії, який по суті є умоглядним симбіозом християнства, неоплатонізму та шеллінгіанства. Натомість протоієрей Георгій Флоровський під гаслом "вперед до отців" виступив за повернення до витоків – традиції патристики. Це значний крок від модерних софіологічних спекуляцій в бік інших – спекуляцій патристичного еллінізму. Володимир Лоський, в якості "патристичного витоку бачить аскетичну лінію", він закликає повернутися до духовного досвіду отців, що значно звужує горизонт традиції [12: 15].

Теологія патристики формується як "друга теологія", що стає взірцевою теологією для неопатристики, яка так само типологічно належить до цього типу теології. Її речники видають повернення до християнського еллінізму отців як найкращий варіант відродження християнської думки, що потрапила у полон західного християнства. Звільнення з полону схоластизованої та пієтизованої академічної теології для Георгія Флоровського полягає у використанні категорій мислення грецьких отців *церкви*. Представники неопатристики не пішли далі, і в переважній більшості обмежилися отцями церкви. Тобто, повернення до витоків у неопатристиці переважно не торкнулося повернення до первинної теології, до євхаристійної теології спілкування з Богом. І саме такий поворот був здійснений представниками вже нової парадигми євхаристійного спілкування представленої Олександром Шмеманом, митр. Йоанном Зізіуласом та самим Олександром Філоненком.

"Для євхаристичного богослов'я спілкування найважливішим стає відношення літургії та етики, яке не привертало уваги богословів традиції неопатристичного синтезу" [8: 146].

Натомість для представників неопатристичної традиції, витоком та ідеалом православного богослов'я є корпус аскетичних текстів східної патристики. Повернення до витоків, як про це мріяв Георгій Флоровський, мало бути глобальною переоцінкою сучасної філософії у контексті вчення отців церкви. Але у дійсності в неопатристиці воно завершилося поверненням до аскетички. Саме аскетичку представники цієї парадигми бачили основою справжнього православного досвіду, яку необхідно відновлювати і в яку слід занурюватися. У такому форматі неопатристику особливо плідно засвоїли консервативні православні теологи, які перетворили досвід отців на ідол для поклоніння. Насправді, аскетичка не є первинним досвідом Христа, він її не проповідував. Ісус не був аскетом у тому сенсі, як ми про неї знаємо з патериків та аскетичних трактатів, захоплення аскетичкою є пізнім винаходом церковної традиції. А первинний досвід богоспількування, який відкрив сам Ісус на таємній вечері, і який був основою літургійного життя ранньої церкви, зосереджений в євхаристійній радісній єдності з Богом і вдячності йому та світу.

У теології спілкування на перший план виходить літургійна традиція, аскетичка тут вторинна стосовно літургії [10]. У богослов'ї спілкування присутня "продуктивна можливість для етики і соціального служіння". Тут поєднуються дві досить різні речі: літургійка, гімнографія і соціальне служіння, які в софіології, і в неопатристиці максимально віддалені один від одного» [10].

Якщо теологія в ідеалі має бути синтезом містики, умозріння, аскетички і етики, то євхаристичне богослов'я спілкування і мало б подолати цей розрив, "зводячи їх до євхаристійного початку, що пов'язує їх через літургійний гімн, проповідь і свідчення" [8: 146]. Цей тип теології і намагається віднайти і представити у сучасній православній традиції Олександр

Філоненко. В ньому християнська проповідь могла б звучати найбільш повно і щиро. Така теологія має бути феноменологією євхаристійного спілкування, яка наближає нас до Бога, і в якій найбільш природно виявляє себе божественний Поклик. "Євхаристичне богослов'я у своїй основі містить просте, ясне і гостре впізнання того, що коли ми зустрічаємо Бога, Він виявляється найближчим до нас, ніж ми могли думати, ближчим, ніж ми самі до себе буваємо. Цей досвід ми відкриваємо у зусиллі подяки, в Євхаристії, першою мовою якої є Літургійка" [8: 146].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Олександр Філоненко одним з перших в українській теології розвиває євхаристійну теологію спілкування, яку він бачить як альтернативу до існуючих в православному богослов'ї парадигм софіології та неопатристики. Євхаристійна парадигма теології спілкування бере свій початок у теології митр. Йоанна Зізіуласа, у якого саме буття постає як спілкування Трійці, участь в якому стає сенсом і змістом життя людини та церкви. Людина може виявити себе в повній мірі лише через спілкування. Без нього вона закрита не лише для іншого, але й для себе. Не менш важливими компонентами і джерелами теології Олександра Філоненка є різні версії теології спілкування, представлені у вченнях митр. Антонія Сурозького, матері Марії Скобцової, Олександра Шмемана та Сергія Аверінцева. Методологічною основою теології євхаристійного спілкування стає філософія Іншого Еммануеля Левінаса, теологія дару Жана-Люка Маріона, який обґрунтовує тезу, що подяка має передувати дару. Лише через подяку ми отримуємо дари і розпізнаємо Христа в них. Окреслена нова парадигма православної теології постає не просто сучасною альтернативою до неопатристики, але й претендує на статус генетично "першої теології", на основі якої згодом

формується усі спекулятивні теології чи доктрини. Теологія спілкування фактично є началом будь-якого слова про Бога, тому, що починається з гімну, піснеспіву Богу, з його хвали і прославлення, яке потім оформлюється

у філософські та догматичні шати. Така теологія є синтезом літургіки, етики, містики та умозріння. Початок цієї теології Олександр Філоненко бачить в описі досвіду учнів Христа, які впізнали у невідомому супутнику свого вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоній Сурозький, митр. Слово Боже. Київ: Пролог, 2005. 340 с
2. Антоній Сурозький, митр. Світло у темряві. Київ: Дух і літера, 2015. 220 с.
3. Гаврилюк Т. В. Людина в християнській антропології ХХ – ХХІ століття. Монографія. Київ: ТОВ "НВП «Інтерсервіс»", 2013. 334 с.
4. Говорун Кирило, архім. Риштування Церкви: вбік постструктуральної еклезіології / перекл. з англ. Олексій Панич. Київ: Дух і літера, 2019. 312 с.
5. Голубович І. Контури євхаристійної антропології Олександра Філоненка. *Δόξα / Докса*. 2018. Вип. 2 (30). С. 200-211.
6. Зізіулас Йоанн, митр. Буття як спілкування: дослідження особистості і Церкви / пер. з англ. Київ: Дух і літера, 2005. 276 с.
7. Пашков К. Дар и благодарение в контексте христианской и постмодернистской антропологии. Харьков: Богословський портал, 2010. 221 с.
8. Філоненко А. Присутствие Другого и благодарность: контуры евхаристической антропологии. Харьков, 2018. 392 с.
9. Філоненко А. Творчество митрополита Антония Сурожского в контексте современного богословия. *Збірник наукових праць "Гілея: науковий вісник"*. Вип. 128. С. 162-167.
10. Філоненко О. *Теозстетика*: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DAebFYEQOTA> [дата звернення: 28.04.2023].
11. Христокін Г. В. Неопатристика як парадигма сучасної православної теології. *Українське релігієзнавство*. 2007. № 43. С. 61-69.
12. Христокін Г. В. Методологія православної теології в її парадигмальних трансформаціях: Монографія. Ірпінь: УДФСУ, 2021. 404 с.
13. Христокін Г. В. Постмодерний неопатристичний екзистенціалізм Йоана Зізіуласа. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 7*. 2010. Вип. 25 (38). С. 16-21.
14. Христокін Г. В. Софіологія отця Сергія Булгакова та неопатристика: порівняльний аналіз парадигм розвитку православної теології на поч. ХХ ст. *Філософська думка: Спецвипуск Sententiae IV. Герменевтика традиції та сучасності у теології та філософії*. 2013. С. 84-92.
15. Чорноморець Ю. Православна теологія на шляху до нової парадигми. *Філософська думка. Sententiae. Спецвипуск. III (2012). Християнська теологія і сучасна філософія*. ВНТУ. Вінниця. 2013. С. 74-88.
16. Lévinas E. Totalité et infini, Essai sur l'extériorité, La Haye, M. Nijhoff, 1961. XVIII 284 p.
17. Marion J.-L. Being Given: Toward a Phenomenology of Givenness. Stanford, California: Stanford University Press, 2002. 408 p.
18. Marion J.-L. God without Being. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1991. 258 p.
19. Zizioulas J. Communion and Otherness. London, NewYork: T&T Clark, 2006. 315 p.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Antonii Surozkyi, mytr. Slovo Bozhe. [Word of God]. Kyiv: Proloh, 2005. 340 s. (In Ukrainian).

2. Antonii Surozkyi, mytr. *Svitlo u temriavi*. [Light in the dark]. Kyiv: Dukh i litera, 2015. 220 s. (In Ukrainian).
3. Havryliuk T. V. (2013). *Liudyna v khrystyianskii antropologii XX – XXI stolittya* [Man in Christian anthropology of the 20th – 21 centuries]. K.: TOV "NVP «Interservis", 334 s. (In Ukrainian).
4. Hovorun Kyrylo, arkhim. (2019). *Ryshtovannia Tserkvy: vbik poststrukturalnoi ekleziologii* [Scaffolding the Church: towards post-structural ecclesiology] / perekl. z anhl. Oleksii Panych. K.: Dukh i litera. 312 s. (In Ukrainian).
5. Holubovych I. (2018). *Kontury evkharistiinoi antropologii Oleksandra Filonenka* [Outlines of Oleksandr Filonenko's eucharistic anthropology]. *Δόξα / Doksa*, 2 (30), 200-211. (In Ukrainian).
6. Zizioulas Yoann, mytr. (2005). *Buttia yak spilkuвання: doslidzhennia osobystosti i Tserkvy* [Being as communication: a study of personality and the Church]. K.: Dukh i litera. 276 s. (In Ukrainian).
7. Pashkov K. (2010). *Dar y blahodarenye v kontekste khrytyianskoi y postmodernystskoi antropologii* [Gift and thanksgiving in the context of Christian and postmodern anthropology]. Kharkov: Bohoslovskiy portal. 221 s. (In Russian).
8. Fylonenko A. (2018). *Prysutstvye Druhoho y blahodarnost: kontury evkharystycheskoi antropologii* [The Presence of the Other and Gratitude: Contours of Eucharistic Anthropology]. Kharkov. 392 s. (In Russian).
9. Fylonenko A. (2018). *Tvorchestvo mytropolita Antonyia Surozhskoho v kontekste sovremennoho bohoslavyia* [The work of Metropolitan Anthony of Surozh in the context of modern theology]. *Zbirnyk naukovykh prats" Hileia: naukovyi visnyk"*, 128, 162-167. (In Russian).
10. Fylonenko A. *Teoestetika*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DAebFYEQOTA> (last accessed: 28.04.2023). (In Russian).
11. Khrystokin H.V. *Neopatrystyka yak paradyhma suchasnoi pravoslavnoi teologii* [Neopatristics as a paradigm of modern Orthodox theology]. *Ukrainske relihiieznavstvo*, 2007, 43, 61-69. (In Ukrainian).
12. Khrystokin H.V. *Paradyhmalna evoliutsiia suchasnoi pravoslavnoi teologii yak neo patrystyky ta postneopatrystyky: metodolohichni aspekt* [Methodology of Orthodox theology in its paradigmatic transformations]. *Visnyk zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu Ivana Franka. Filosofska nauky*, 2020, 2 (88), 59-70. (In Ukrainian).
13. Khrystokin H.V. *Postmodernyi neopatrystychnyi ekzyzstentsializm Yoana Ziziulasa* [The postmodern neopatristic existentialism of Ioan Zizioulas]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Serii 7*, 2010, 25 (38), 16-21. (In Ukrainian).
14. Khrystokin H.V. *Sofiologiia ottsia Serhiia Bulhakova ta neopatrystyka: porivnialnyi analiz paradyhm rozvytku pravoslavnoi teologii na poch. XX st.* [Father Serhiy Bulgakov's sophiology and neopatristics: a comparative analysis of the paradigms of the development of Orthodox theology at the beginning. 20th century]. *Filosofska dumka: Spetsvypusk Sententiae IV. Hermenevtyka tradytsii ta suchasnosti u teologii ta filosofii*, 2013, 84-92. (In Ukrainian).
15. Chornomorets Yu. *Pravoslavna teologiia na shliakhu do novoi paradyhmy* [Orthodox theology is on the way to a new paradigm]. *Filosofska dumka. Sententiae. Spetsvypusk. III (2012). Khrystyianska teologiia i suchasna filosofii*. VNTU. Vinnytsia, 2013, 74-88.
16. Lévinas E. *Totalité et infini, Essai sur l'extériorité*, La Haye, M. Nijhoff, 1961. XVIII 284 p. (In French).
17. Marion J.-L. (2002). *Being Given: Toward a Phenomenology of Givenness*. Stanford, California: Stanford University Press, 408 p.

18. Marion J.-L. (1991). *God without Being*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 258 p.

19. Zizioulas J. (2006). *Communion and Otherness*. London, NewYork: T&T Clark, 315 p.

Receive: April 30, 2023

Accepted: May 25, 2023